

مجله‌های دسترسی آزاد با نگاهی به مجله‌های

موجود در ISI

علوم و فناوری اطلاعات
پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران
انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی
نمایه در: SCOPUS و LISA
<http://www.irandoc.ac.ir/jrnl.htm>
۱۳۸۷/۱۲۲-۱۰۵:(۲) ۲۴

محمد کریم صابری^ا
کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی
دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم و تحقیقات تهران)

دریافت: 1386/12/04 پذیرش: 1387/03/21 (برای اصلاح به مدت سه ماه و 17 روز نزد پدیدآور بوده است)

چکیده: مجله‌ها به دلیل تنوع و اشاعه سریع اطلاعات، در مقایسه با دیگر محمل‌های اطلاعاتی، مخاطبان بیشتری دارند. اما امروزه پیدایش فناوری‌های نوین اطلاعاتی، مانند اینترنت و وب بر جذابیت و رونق مجله‌ها، به ویژه مجله‌های دسترسی آزاد افزوده است. از این رو مقاله حاضر در نظر دارد ابتدا به جنبش دسترسی آزاد، که زمینه‌ساز ظهور مجله‌های دسترسی آزاد بوده، بپردازد. سپس ضمن معرفی شیوه‌های دسترسی آزاد، ویژگی‌ها و تعاریف این نوع از مجله‌ها را ارائه نماید. در ادامه تقسیم‌بندی مجله‌های دسترسی آزاد همراه با مزایای آنها آمده است. راه‌های تأمین هزینه و راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد از دیگر مواردی است که در مقاله حاضر بدان پرداخته خواهد شد. در نهایت، مجله‌های دسترسی آزاد موجود در ISI و مجله‌های دسترسی آزاد در 20 کشور برتر تولیدکننده علم ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: وب؛ دسترسی آزاد؛ مجله‌های علمی؛ ISI؛ تولید علم

1. مقدمه

امروزه، پژوهشگران برای اینکه نتایج پژوهش‌های خود را سریع و به روز در اختیار دیگران قرار دهند، آنها را به صورت مقاله در نشریات چاپ می‌کنند. به همین دلیل، نشریات در پاسخگویی به نیازهای محققان جایگاه خاصی دارند. ارزش مجله‌ها، هم در زمان انتشار و هم پس از گذشت زمان، انکارناپذیر است (تیمورخانی 1381)؛ محمدی و متقی دادگر (1386). از زمان ظهور اینترنت و امکانات متنوع آن روز به روز شاهد ارتباطات

بیشتری میان جوامع مختلف هستیم. از جمله امکانات اینترنت که باعث سرعت بخشیدن به ارتباطات بشری و تبادل افکار گردیده، شبکه جهانی وب¹ است (صابری و صدیقی 1386). از سال 1990، به دنبال اختراع وب، متن کامل مقاله‌های منتشر شده در مجله‌های علمی به تدریج به صورت الکترونیکی و دسترسی آزاد در دسترس پژوهشگران قرار می‌گیرد. به صورتی که وب به یکی از مجراهای اصلی ارتباط علمی میان پژوهشگران تبدیل شده است (نوروزی 1385). شبکه جهانی وب یکی از مهم‌ترین ابزارهایی است که بیش از یک میلیارد نفر در سراسر جهان از آن به مثابه اصلی‌ترین ابزار برای دسترسی به اطلاعات استفاده می‌کنند (Anderson 2007؛ محمداسماعیل 1384). در واقع اینترنت و وب، نظام سنتی ارتباط علمی و نحوه تولید و توزیع اطلاعات را متحول کرده و الگوی دسترسی به منابع علمی و نتایج یافته‌های پژوهشی را از نظام مبتنی بر حق اشتراک، به سوی نظام دسترسی آزاد سوق داده‌اند. دسترسی آزاد، بر دسترسی پیوسته و دائم به متن کامل آثار علمی بدون پرداخت هزینه به ناشر یا مؤلف، اما با رعایت حق معنوی مؤلف دلالت دارد (نوروزی 1385). هدف این مقاله افزون بر بررسی مجله‌های دسترسی آزاد به عنوان یک محمل اطلاعاتی جدید، نمایش اهمیت انکارناپذیر مجله‌های دسترسی آزاد در ارتباط‌های علمی، با اشاره به مجله‌های موجود در ISI و هم‌چنین بررسی وضعیت مجله‌های دسترسی آزاد در ایران و 20 کشور برتر تولیدکننده علم است.

2. جنبش دسترسی آزاد

وب یک نظام انتشار و اشاعه اطلاعات به صورت دسترسی آزاد است. در واقع، آغاز پیدایش دسترسی آزاد به اوایل دهه 1990 و پیدایش وب باز می‌گردد (نوروزی 1385). پاول گینسپارگ²، فیزیکدان آزمایشگاه لوس آلاموس³، در سال 1991 اقدام به تأسیس نخستین آرشیو دسترسی آزاد (arXiv) از نسخه‌های پیش‌چاپ فیزیک کرد تا دسترسی فیزیکدانان به مقاله‌های یکدیگر را تسهیل نماید (Schaffer 2004).

جنبش دسترسی آزاد به منابع علمی که از اوایل دهه 1990 آغاز شده بود، به تدریج به صورت پراکنده، با دیدگاه‌های متفاوت، در رشته‌های گوناگون و در نقاط مختلف به

1. World Wide Web

2. Paul Ginsparg

3. Los Alamos

تدریج گسترش یافت. در فوریه 2002، برای نخستین بار مهم‌ترین گروه‌های پیشگام جنبش دسترسی آزاد، به دعوت «مؤسسه جامعه آزاد»¹ در بوداپست² مجارستان با هدف دستیابی به چگونگی ارتباط و همکاری بین تمامی مؤسسه‌هایی که در این زمینه فعال هستند، گرد هم آمدند. این اجلاس به تأسیس «مؤسسه دسترسی آزاد بوداپست»³ انجامید. هدف این نشست، تسریع فعالیت بین‌المللی به منظور دسترس‌پذیر کردن مقاله‌های پژوهشی در تمام حوزه‌های علوم بود. این جنبش پس از بوداپست (2002)، در بتسدا⁴ آمریکا (2003)، برلین⁵ (2004) و سالوادور⁶ (2005)، برای تبادل نظر و پیشبرد اهداف دسترسی آزاد، گردهمایی‌های مهمی را برگزار کرده است. در هر گردهمایی بیانیه و قطعنامه‌هایی صادر شده که رشد جنبش دسترسی آزاد از خلال آنها به خوبی قابل مشاهده است (سیامک 1386).

جنبش دسترسی آزاد عبارت است از اجازه به تمامی کاربران برای خواندن، بارگذاری، نسخه‌برداری، توزیع، چاپ، جستجو، یا پیوند دادن به متن کامل این مقاله‌ها، به کاربردن ربات‌های خزنده برای نمایه‌سازی آنها، انتقال آنها به عنوان داده به نرم‌افزارها، یا استفاده از آنها برای هرگونه هدف قانونی، بدون وجود موانع مالی، قانونی یا فنی جز موانعی که برای دسترسی به خود اینترنت وجود دارد (Zhang 2007).

3. شیوه‌های انتشار مجله‌های دسترسی آزاد

دسترسی آزاد به آثار علمی از سه طریق امکان پذیر است:

- 1-3. به وسیله انتشار مقاله علمی در مجله‌های دسترسی آزاد (Open Access Journals) که از آن به عنوان جاده طلایی یا راه طلایی⁷ یاد می‌شود.

1. Open Society Institute

2. Budapest

3. Budapest Open Access Journals

4. Bethesda

5. Berlin

6. Salvador

7. Golden Road

2-3. از طریق واسپاری مقاله‌های منتشر شده در مجله‌های کاغذی در آرشیوها یا واسپارگاه‌های الکترونیکی (Repository) که از این روش به جاده سبز یا راه سبز¹ تعبیر می‌شود.

3-3. از طریق خود - آرشیوی (Self-archiving) یا خود - ناشری مقاله در وبگاه شخصی.

لازم به ذکر است که واسپارگاه‌ها، خود به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱ واسپارگاه موضوعی که در یک حوزه خاص کاربرد دارد. مانند «E-LIS» در حوزه کتابداری و «arXiv» در حوزه فیزیک

۲ واسپارگاه سازمانی که آثار علمی یک دانشگاه ویژه را گردآوری، سازماندهی و توزیع می‌کند مانند واسپارگاه دانشگاه «کلگری» کانادا (نوروزی 1386).

4. مجله‌های دسترسی آزاد

تاکنون تعاریف متعددی برای مجله‌های دسترسی آزاد از سوی این نشریه‌ها و یا در نشست‌ها و همایش‌های بین‌المللی ارائه شده است. با وجود تعدد تعاریف، جوهره بیشتر آنها یکسان است. در اینجا به عنوان نمونه، به چند تعریف ارائه شده توسط متخصصان نشر دسترسی آزاد، اشاره می‌شود:

چارلز و بایلی² (2005) معتقدند که مجله‌های دسترسی آزاد، مجله‌هایی الکترونیکی هستند که با حمایت مالی شخص یا سازمان خاصی منتشر می‌گردند و خوانندگان برای استفاده از آنها هزینه‌ای نمی‌پردازند و به طور رایگان می‌توانند از خدماتی نظیر مطالعه، ذخیره، ارسال به دیگران، یا چاپ مطالب برخوردار شوند. هم‌چنین، پذیرش مقاله در این مجله‌ها به تأیید چند داور وابسته است و مؤلف در این مجله‌ها صاحب امتیاز اصلی اثر خود باقی می‌ماند (Charles & Baily 2005).

سوبر³ (2006) نیز مجله‌های دسترسی آزاد را بدین صورت تعریف می‌کند: مجله‌هایی الکترونیکی، رایگان، دائمی و از هرگونه محدودیت قانونی ناشی از مالکیت معنوی و حق مؤلف آزاد هستند (نسخه چاپی این منابع، اختیاری و با پرداخت هزینه

1. Green Road

2. Charles & Bailey

3. Suber

است). این مجله‌ها توسط مؤسسه‌های غیرانتفاعی همانند «PLoS» و یا مؤسسه‌های انتفاعی همانند «BioMed Central» منتشر می‌شوند (Suber 2006).

راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد¹، مجله دسترسی آزاد را مجله‌ای می‌داند که برای انتشار، از الگویی استفاده می‌کند که در آن هیچ هزینه‌ای از خواننده دریافت نمی‌شود و خواننده از حق خواندن، چاپ کردن، انتقال فایل، نسخه‌برداری، جستجو، ارسال به دیگران و پیوند دادن به آن برخوردار است (DOAJ 2008).

از مجموع تعاریف ارائه شده می‌توان نتیجه گرفت که مجله دسترسی آزاد به مجله‌ای گفته می‌شود که دسترسی آزاد و رایگان به متن کامل مقاله‌های منتشر شده در آن برای همگان میسر باشد. به طور خلاصه، ویژگی‌های مجله‌های دسترسی آزاد را می‌توان چنین برشمرد:

- ۱. دارای دسترسی نامحدود و پیوسته روی اینترنت هستند.
- ۲. خواننده از حق خواندن، چاپ کردن، بارگذاری، ارسال به دیگران و پیوند دادن به آنها برخوردار است.
- ۳. برخلاف نشریه‌های دیگر که مؤلف به‌طور معمول پیش از نشر مقاله با امضای موافقتنامه‌ای بخش زیادی از حقوق خود را به ناشر منتقل می‌کند در مجله‌های دسترسی آزاد، مؤلف صاحب حقوق خود باقی می‌ماند.
- ۴. پذیرش مقاله‌ها برای نشر در این مجله‌ها، بستگی به تأیید چند داور و گذراندن فرایند بررسی تخصصی دارد (جمالی مهموئی، و کیلی مفرد، و اسدی 1385).

5. تقسیم‌بندی مجله‌های دسترسی آزاد

مجله‌های دسترسی آزاد را بر حسب عملکرد ناشران می‌توان به سه گروه به شرح زیر تقسیم کرد (سیامک 1386؛ Morris 2004):

5-1. مجله‌های دسترسی آزاد با تأخیر: شماری از ناشران، شماره‌های قبلی مجله‌های خود را بعد از مدت کوتاهی به صورت رایگان دسترس‌پذیر می‌نمایند. به این گونه

مجله‌ها که بدین شکل دسترسی آزاد می‌یابند، مجله‌های دسترسی آزاد به تأخیر افتاده¹ می‌گویند.

2-5. مجله‌های دسترسی نیمه آزاد: برخی از ناشران به طور معمول مقاله‌های مهم و جالب خود را به صورت رایگان دسترس پذیر می‌نمایند و آن را یک روش عالی برای جذب خوانندگان بیشتر (و البته سود بیشتر) می‌دانند. آنها به نویسندگان پیشنهاد می‌کنند برای دسترس پذیری اثرشان به صورت رایگان مبلغی را پرداخت نمایند. «جامعه حشره شناسی فلوریدا»² در سال 1994 و «جامعه حشره شناسی آمریکا»³ در سال 1995 برای نخستین بار این ایده را گسترش دادند. پروسر⁴ از این روش ترکیبی، به عنوان راه حلی سودمند برای گذار به دسترسی آزاد، بدون خطر سقوط اقتصادی، دفاع کرد (Prosser 2003).

3-5. مجله‌های دسترسی آزاد: این گونه مجله‌ها از همان ابتدا به صورت الکترونیکی و رایگان منتشر و روش‌های تأمین هزینه خود را دارند که به آنها اشاره خواهد شد. مجله‌های دسترسی آزاد به معنای واقعی با همت دو ناشر به نام‌های «Public Library of Sciences» (با انتشار دو مجله با عناوین PLOS Biology و PLOS Medicine) و «Biomedical central» (با انتشار بیش از صد مجله در حوزه زیست-پزشکی) شکل گرفتند (نوروزی 1386).

6. مزایای مجله‌های دسترسی آزاد

امروزه، بسیاری از پژوهشگران در حوزه‌های علمی مختلف دریافته‌اند که مجله‌های دسترسی آزاد نسبت به مجله‌های چاپی دارای مزایای فراوانی هستند. مجله‌های دسترسی آزاد دارای مزایای ویژه‌ای برای پژوهشگران، کتابخانه‌ها، خوانندگان و ناشران هستند که برخی از آنها عبارتند از:

- 1-6. کاهش هزینه چاپ به نسبت مجله‌های کاغذی و مقرون به صرفه بودن آنها
- 2-6. دسترسی به اطلاعات روزآمد در تمامی حوزه‌های علمی و پژوهشی

1. Delayed Open Access Journals
 2. Florida Entomological Society
 3. Entomological Society of America
 4. Prosser

- 3-6. بالا بردن میزان دسترسی به مقاله‌های علمی، افزایش میزان خوانندگان و در نتیجه افزایش میزان استنادها به آثار علمی و افزایش ضریب تأثیرگذاری آنها
- 4-6. رعایت اصل دسترسی آزاد برای تمامی خوانندگان
- 5-6. نداشتن محدودیت تیراژ چاپ
- 6-6. رایگان بودن مجله‌های دسترسی آزاد برای پژوهشگران و خوانندگان
- 7-6. همگامی و هماهنگی با آخرین تحولات دنیای نشر
- 8-6. بالا بودن سرعت انتشار مقاله در مجله‌های دسترسی آزاد
- 9-6. افزایش غنای مجموعه نشریه‌های ادواری کتابخانه‌ها (نوروزی 1385)

7. راه‌های تأمین هزینه مجله‌های دسترسی آزاد

مجله‌های دسترسی آزاد در واقع رایگان تولید نمی‌شوند. آنها تنها به‌طور رایگان در اختیار خوانندگان قرار می‌گیرند (سیامک 1386) تاکنون شیوه‌های مختلفی برای تأمین هزینه مجله‌های دسترسی آزاد پیشنهاد و آزموده شده است. شیوه‌های اصلی را می‌توان چنین برشمرد (جمالی مهموئی، و کیلی مفرد، و اسدی 1385):

- 1-7. پرداخت هزینه توسط مؤلف: این شیوه در حال حاضر یکی از رایج‌ترین روش‌های تأمین هزینه مجله‌های دسترسی آزاد است. در این روش، مؤلفان مبلغی را بابت نشر مقاله خود به مجله می‌پردازند. پرداخت هزینه توسط مؤلف در ابتدا شاید قدری عجیب به نظر برسد، به‌ویژه که انتظار عموم این است که مؤلف یک مقاله، همانند مؤلف یک کتاب، هزینه‌ای به عنوان حق تألیف دریافت کند نه اینکه مبلغی را نیز برای نشر اثرش بپردازد. اما حامیان این شیوه معتقدند این مؤلفان هستند که با انتشار مقاله در جستجوی شناساندن دستاورد علمی خود به دیگران، تأیید اعتبار علمی و نیز حفظ اثر خود برای آیندگان هستند و از این رو دور از منطق نیست که در ازای نیل به این اهداف، حاضر به پرداخت باشند. البته باید توجه داشت که در این الگو، پرداخت‌کننده به اجبار خود مؤلفان نیستند، بلکه مؤسسه‌هایی که هزینه پژوهش‌های آنها را تأمین می‌کنند یا هزینه نشر مقاله‌ها را می‌پردازند. پیشینه پرداخت پول توسط مؤلفان به مجله‌ها نیز به پیش از ابداع نشر دسترسی آزاد برمی‌گردد. برخی مجله‌ها از گذشته، مبلغی را از مؤلفان به عنوان هزینه پردازش مقاله دریافت می‌کردند. شماری از مجله‌ها نیز - به‌ویژه در حوزه پزشکی - از

گذشته هزینه چاپ تصاویر رنگی مربوط به مقاله را از خود مؤلف مطالبه می کردند. از مجله های دسترسی آزاد که مبتنی بر الگوی پرداخت توسط مؤلف است می توان به مجله «Optics Express» اشاره کرد که 500 دلار برای انتشار یک مقاله کوتاه تر از 6 صفحه و 900 دلار برای مقاله ای مابین 7 تا 15 صفحه، از مؤلف دریافت می کند.

2-7. درج آگهی های تبلیغاتی: درج آگهی تبلیغاتی، چندان با طبیعت مجله های علمی سازگار نیست به ویژه اگر با افراط همراه باشد. البته در بعضی از حوزه ها، نشریه های علمی رسانه مناسبی برای تبلیغ محصولات به مخاطبان آنها هستند. به عنوان مثال، از گذشته شاهد نشر آگهی های تبلیغاتی تجهیزات جدید پزشکی در مجله های علمی این حوزه بوده ایم، بنابراین تبلیغات در برخی حوزه ها می تواند منبع درآمد خوبی برای نشر مجله های دسترسی آزاد باشد. از مجله هایی که مبتنی بر درج آگهی های تبلیغاتی هستند، می توان به «British Medical Journal» یکی از نشریه های معتبر در حوزه پزشکی، اشاره کرد که بخشی از هزینه های خود را از طریق آگهی تأمین می کند.

3-7. تأمین مالی توسط یک سازمان: بسیاری از مجله های دسترسی آزاد، به یک سازمان یا انجمن علمی وابسته اند و هزینه های انتشار و توزیع آنها نیز از طریق همان نهاد یا انجمن تأمین می شود. برخی مجله های دانشگاهی، رایگان در دسترس هستند (جمالی مهموئی، و کیلی مفرد، و اسدی 1385). به عنوان نمونه، دانشگاه تهران و دانشگاه علوم پزشکی تهران به عنوان پیشگامان و حامیان علم و پژوهش در ایران، امکان دسترسی آزاد به بیشتر مجله های علمی منتشر شده توسط این دانشگاه ها را فراهم می نمایند (نوروزی 1386).

4-7. عضویت سازمانی: در این روش، یک نهاد که به طور معمول مسئول نشر چندین مجله علمی با دسترسی آزاد در یک حوزه علمی خاص است، با جذب گروه های دانشگاهی و مؤسسه های علمی آن حوزه خاص، از آنها حق عضویت دریافت کرده و به دنبال آن خدمات ویژه ای به آنها ارائه می دهد. باید توجه داشت، دسترسی به این نوع مجله ها تنها به سازمان های عضو محدود نمی شود و هر شخصی در هر نقطه دنیا به صورت رایگان به مجله دسترسی خواهد داشت. به عنوان مثال «Bio Med Central» که یک ناشر مستقل است حدود 100 مجله علمی

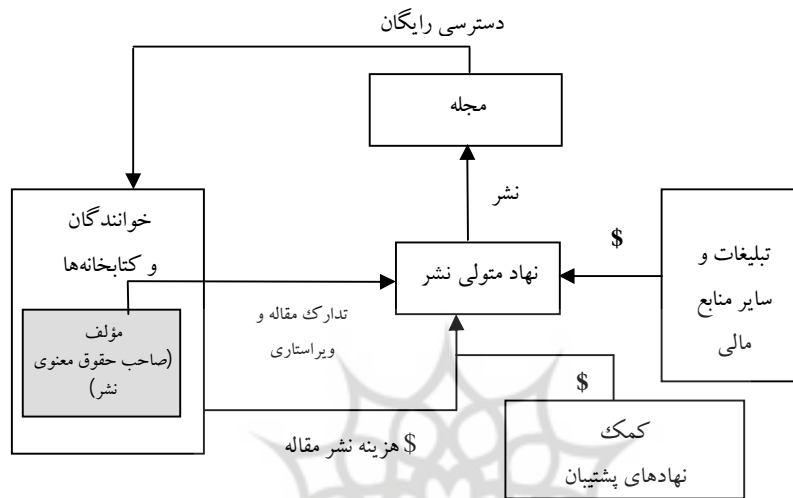
رایگان در حوزه علوم زیست پزشکی منتشر می‌کند. هزینه‌های این مجله‌ها در اصل از طریق مبلغی که مؤلفان بابت نشر مقاله خود تحت عنوان «حق پردازش مقاله» می‌دهند، تأمین می‌شود. با این حال، این ناشر دارای بیش از چهارصد عضو است که حق عضویت سالیانه آنان نیز یکی از منابع تأمین مالی نشر مجله‌هاست. در ازای این حق عضویت، سازمان‌های عضو از امتیازهای ویژه‌ای برخوردار می‌شوند از جمله اینکه پژوهشگران مؤسسه‌های عضو برای چاپ مقاله خود در مجله‌های این ناشر، از پرداخت هزینه پردازش مقاله معاف هستند (جمالی مهموئی، و کیلی مفرد، و اسدی 1385؛ Tamber, Godlee, and Newmark 2003)

5-7. دسترسی نیمه آزاد زمانی: برخی مجله‌ها که توسط انجمن‌ها یا ناشران خصوصی منتشر می‌شوند از شیوه‌هایی نظیر حق اشتراک، عضویت سازمانی و غیره تأمین مالی می‌شوند. با وجود این، برای جذب مخاطب بیشتر یا به دلایل دیگر، بخشی از مجموعه خود را رایگان در دسترس عموم قرار می‌دهند. انتخاب این بخش از مجموعه به طور معمول مبنای زمانی دارد. برخی مجله‌ها از الگوی دسترسی تأخیری تبعیت می‌کنند، بدین صورت که دسترسی به نسخه‌های مجله تا مدت معینی (به عنوان نمونه 6 یا 12 ماه) تنها برای مشترکان ممکن است، اما پس از سپری شدن آن مدت، دسترسی به مجله برای تمامی کاربران آزاد می‌شود. به طور معمول کسانی این مجله‌ها را مشترک می‌شوند که نیازمند دسترسی به روز و سریع به محتوای مجله هستند. از نمونه این مجله‌ها می‌توان به «Learned Publishing» و یا «Blood» اشاره کرد. تعداد معدودی از مجله‌ها نیز دسترسی به محتوای جدیدترین نسخه خود را برای مدتی محدود (به عنوان مثال تا یک ماه یا یک هفته پس از انتشار) برای تمامی کاربران آزاد می‌گذارند.

6-7. سایر شیوه‌ها: راه‌های دیگری نیز برای تأمین هزینه مجله‌های دسترسی آزاد به کار برده می‌شود، از جمله حمایت سازمان‌های حامی پژوهش که در حوزه پژوهش فعال هستند. به عنوان مثال، کتابخانه عمومی علم¹ که یک سازمان غیرانتفاعی با هدف دسترس‌پذیر ساختن متون علمی حوزه پزشکی برای همگان است، تا به حال چندین میلیون دلار از نهادهای حامی پژوهش برای انتشار مجله‌های دسترسی آزاد

دریافت کرده است. یکی از مجله‌های بسیار معتبر این سازمان «PLoS Medicine» است که انتشار آن در اواخر 2004 و با هدف رقابت با مجله علمی بسیار معتبر «The Lancet» آغاز شد. ذکر این نکته ضروری است که بسیاری از نشریه‌های دسترسی آزاد ترکیبی از شیوه‌های فوق را برای تأمین هزینه‌های خود مورد استفاده قرار می‌دهند (جمالی مهموئی، و کیلی مفرد، و اسدی 1385).

در شکل 1، چگونگی تأمین هزینه مجله‌های دسترسی آزاد نمایش داده شده است (سیامک 1386).

شکل 1. جریان هزینه‌ها در جریان آزاد اطلاعات

8. راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد (DOAJ)

این راهنما یکی از جامع‌ترین راهنماهای مجله‌های دسترسی آزاد در جهان است که توسط دانشگاه «لوند»¹ منتشر می‌شود و روزآمدترین فهرست مجله‌های دسترسی آزاد را در اختیار کاربران قرار داده و امکان جستجو در سطح مقاله را برای برخی مجله‌های دسترسی آزاد فراهم می‌کند. در حال حاضر (17 فوریه 2008) این راهنما حدود 3185

1. Lund university

مجله دسترسی آزاد با 173028 مقاله در موضوعات مختلف را فهرست کرده است. موضوعات و شمار مجله‌های دسترسی آزاد فهرست شده در این راهنما به تفکیک حوزه موضوعی، در جدول 1 ارائه شده است.

جدول 1. حوزه‌های علمی مجله‌های دسترسی آزاد (17 فوریه 2008)

تعداد	حوزه‌های علمی
183	کشاورزی و علوم غذایی
87	هنر و معماری
171	زیست‌شناسی
120	تجارت و اقتصاد
73	شیمی
218	علوم محیطی و زمینی
47	کلیات
411	علوم بهداشت
130	باستان‌شناسی و تاریخ
209	زبان و ادبیات
141	علوم سیاسی و قانونی
142	ریاضیات و آمار
126	فلسفه و مذهب
58	نجوم و فیزیک
28	علوم
728	علوم اجتماعی
289	مهندسی و فناوری

با بررسی آمار به دست آمده از راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد (DOAJ 2008) بیشترین تعداد مجله‌های دسترسی آزاد مربوط به حوزه علوم اجتماعی (728 مجله) و علوم بهداشت (411 مجله) می‌باشد و کمترین تعداد مجله‌های دسترسی آزاد به علوم (28 مجله) تعلق دارد.

9. مجله‌های دسترسی آزاد موجود در ISI

امروزه، شمار مجله‌های دسترسی آزاد افزایش روزافزون داشته و در موضوعات پزشکی، علوم انسانی، علوم پایه مجله‌های مهمی با دسترسی آزاد منتشر می‌شوند که برخی از آنها در بین مجله‌های ناشران تجاری و ناشران دانشگاهی ضریب تأثیرگذاری بالایی دارند و در نمایه‌نامه‌ها، چکیده‌نامه‌ها و مؤسسه‌های مهمی چون « ISI, SSCI, AHCI, ISI, Medline, ChemAbs, Biosis » و بسیاری دیگر نمایه می‌شوند (Charles & Bailey 2006). ISI (مؤسسه اطلاعات علمی) یکی از مؤسسه‌های معتبر جهان در زمینه معرفی مقاله‌های معتبر علمی در تخصص‌های مختلف است که در سال 1958 توسط یوجین گارفیلد¹ در ایالت فیلادلفیای² آمریکا تأسیس شد (اعتماد، امامی، و مهرابی 1383، 147). ارزیابی و انتخاب مجله در ISI، فرایند مستمری است که هر دو هفته یکبار، مجله‌های جدیدی به مجموعه داده‌های این موسسه اضافه کرده و یا مجله‌هایی را از آن حذف می‌کند. هیئت ویراستاران ISI، هر سال به ارزیابی بیش از دو هزار مجله می‌پردازند، اما به‌طور معمول، تنها 10 تا 12 درصد آنها را انتخاب می‌کنند. افزون بر این مجله‌های موجود در فهرست‌های ISI مدام تحت نظارت‌اند تا اطمینان حاصل شود که استانداردهای لازم برای باقی ماندن در عرصه مجله‌های نمایه شده در ISI را حفظ کرده‌اند و هنوز ارتباط روشنی با فهرستگان مربوط به خود دارند. این شرایط نشان‌دهنده معتبر بودن مجله‌های ISI و استاندارد بودن معیارهای ارزیابی و انتخاب مجله‌ها در ISI است (Thomson Scientific 2008). در حال حاضر (17 فوریه 2008) حدود 200 مجله دسترسی آزاد در موسسه اطلاعات علمی (ISI) نمایه می‌شود (ISI 2008). این مسأله پذیرش تدریجی مجله‌های دسترسی آزاد علمی را در جوامع علمی و اهمیت انکار ناپذیر آنها را در ارتباط‌های علمی نشان می‌دهد (Kousha 2005). شمار مجله‌های دسترسی آزاد نمایه شده در ISI به تفکیک حوزه موضوعی، در جدول 2 ارائه شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1. Garfield

2. Philadelphia

جدول 2. مجله‌های دسترسی آزاد موجود در ISI به تفکیک حوزه موضوعی (17 فوریه 2008)

تعداد	حوزه‌های علمی
34	فیزیک و شیمی
70	پزشکی
50	زیست‌شناسی
26	ریاضیات و مهندسی
2	هنر و علوم انسانی
9	علوم اجتماعی

10. مجله‌های دسترسی آزاد در 20 کشور برتر تولیدکننده علم (بر اساس تعداد تولیدات علمی)

بر اساس آمار پایگاه ESI¹، اطلاعات 20 کشور جهان که (طی دوره ده ساله ژانویه 1996 تا سپتامبر 2006) از نظر تولید علم برتر بوده‌اند، در جدول 3 ارائه شده است. در این جدول افزون بر تعداد تولیدات علمی هر کشور، تعداد مجله‌های دسترسی آزاد آن کشور نیز که از راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد (DOAJ) استخراج شده، آمده است.

پروژه‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

1. Essential Science Indicator

جدول 3. مجله‌های دسترسی آزاد در 20 کشور برتر تولید کننده علم (17 فوریه 2008)

ردیف	نام کشور	تعداد مجله‌های دسترسی آزاد	تعداد تولیدات علمی
1	ایالات متحده آمریکا	666	2831004
2	ژاپن	110	771573
3	آلمان	133	723435
4	انگلستان	300	643557
5	فرانسه	68	522015
6	چین	7	400917
7	کانادا	98	383199
8	ایتالیا	64	358452
9	روسیه	15	280480
10	اسپانیا	182	254808
11	استرالیا	71	240738
12	هلند	24	215050
13	هند	102	203989
14	کره جنوبی	13	173050
15	سوئد	17	165862
16	سوئیس	29	154291
17	برزیل	298	125132
18	تایوان	5	120447
19	لهستان	49	115535
20	بلژیک	9	114172

داده‌های جدول 3 نشان می‌دهد که ایالات متحده آمریکا با 666 مجله و تایوان با 5 مجله، به ترتیب بیشترین و کمترین مجله‌های دسترسی آزاد را در بین 20 کشور برتر تولید کننده علم دارند.

11. مجله‌های دسترسی آزاد در ایران

در حال حاضر (17 فوریه 2008)، 30 مجله ایرانی از طریق راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد قابل دسترس هستند. لیست مجله‌های ایرانی موجود در راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد، در جدول 4 ارائه شده است.

جدول 4. مجله‌های ایرانی موجود در راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد (17 فوریه 2008)

ردیف	نام مجله	زبان انتشار
1	Iranian Journal of Endocrinology and Metabolism	Persian
2	Acta Medica Iranica	English
3	Banch Journal of Mathematical Analysis	English
4	DARU	English
5	Hepatitis Monthly	English
6	International Journal of Environmental Research	English
7	International Journal of Environmental Science & Technology	English
8	International Journal of Plant Production	English
9	Iranian Biomedical Journal	English
10	Iranian Journal of clinical infectious diseases	English
11	Iranian Journal of Environmental Health Science & Engineering	English
12	Iranian Journal of Kidney Diseases	English
13	Iranian Journal of Language Students	English
14	Iranian Journal of Medical Hypotheses & Ideas	Persian
15	Iranian Journal of pediatrics	English Persian
16	Iranian Journal of Pharmacology & Therapeutics	English
17	Iranian Journal of physic Research	English Persian
18	Iranian Journal of Public Health	English
19	Iranian Journal of Reproductive Medicine	English
20	Iranian Polymer Journal	English
21	Iranian Red Crescent Medical Journal	English
22	Journal of Isfahan Medical School	Persian
23	Journal of Mazandaran university of Medical Science	Persian

English	Journal of Research in Medical Science	24
Persian	Journal of Science & Technology of Agriculture & natural Resources	25
English	Journal of the Iranian Chemical Society	26
English	Tanafos: Journal of Respiratory Diseases, Thoracic Surgery, Intensive care & Tuberculosis	27

12. نتیجه گیری

در پایان چنین می‌توان نتیجه گرفت که مجله‌های دسترسی آزاد در مقایسه با مجله‌های چاپی، هزینه‌های کمتری دارند. زیرا نیاز به کاغذ، چاپ، صحافی و ارسال ندارند. و از شانس بیشتری برای دسترس‌پذیری¹ و مشاهده‌پذیری² از طریق وب و موتورهای کاوشگر برخوردارند. از سوی دیگر، هرچه میزان دسترسی به یک مجله بالاتر باشد و مجله در مقیاس وسیع‌تری از طریق اینترنت اشاعه یابد، میزان استناد به آن مجله بالا رفته و در نتیجه موجب کسب اعتبار و ضریب تأثیرگذاری³ بیشتری برای آن مجله می‌شود، زیرا برای ارزیابی اعتبار مجله‌ها در سطح بین‌المللی از معیاری مرسوم به ضریب تأثیرگذاری استفاده می‌گردد که مبتنی بر میزان استناد به هر مجله است (نوروزی 1385). در بررسی استنادی انجام شده توسط ISI، در خصوص مجله‌های دسترسی آزاد، مشخص شد که مجله‌های دسترسی آزاد به‌طور چشمگیری از طریق شاخص فوریت استناد نسبت به ضریب تأثیر مجله، مرتبه بالاتری دارند. از این رو، می‌توان نتیجه گرفت که محتوای مجله‌های دسترسی آزاد نسبت به مجله‌های چاپی سریع‌تر قابل دسترس است و زودتر مورد استناد قرار می‌گیرد، و میانگین رتبه مجله‌های دسترسی آزاد نسبت به مجله‌های چاپی بالاتر است (ISI 2008). بنابراین دسترسی آزاد برای گسترش روشنفکری، دسترسی به دانش و اطلاعات و پیشرفت اقتصادی و فرهنگی جامعه ایران یک ضرورت است و دولت باید در راستای گسترش و توسعه دسترسی آزاد گام‌های مهمی بردارد (نوروزی 1385).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1. Accessibility
2. Visibility
3. Impact Factor: IF

13. فهرست منابع

- اعتماد، شاپور، یحیی امامی، و مسعود مهرابی. 1383. سی سال تولید جهانی علم ایران. تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- تیمورخانی، افسانه. 1381. تحلیل استنادی مقالات تألیفی فصلنامه کتاب. فصلنامه کتاب 13(3): 32-45.
- جمالی مهموئی، حمیدرضا، حسین وکیلی مفرد، و سعید اسدی. 1385. مجله‌های علمی دسترسی آزاد و الگوهای مالی نشر آنها. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی 34(2): 11-34.
- سیامک، مرضیه. 1386. مجلات دسترسی آزاد: مسائل، مباحث و نگرانیهای مطرح درباره آنها. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی 38(2): 277-308.
- صابری، محمد کریم، و حسن صدیقی. 1386. تغییر دوباره وب: مروری بر وب 1 با نگاهی به وب 2. فصلنامه اطلاع‌یابی و اطلاع‌رسانی 1(3): 11-17.
- محمد اسماعیل، صدیقه. 1384. کاربرد پذیری صفحات وب دانشگاه‌های صنعتی کشور. فصلنامه کتاب 16(1): 107-136.
- محمدی، مهدی، و امیر متقی دادگر. 1386. تحلیل استنادی مقاله‌های منتشر شده در 30 شماره فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی بین سالهای 1376-1384. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی 38(2): 7-36.
- نوروزی، علیرضا. 1385. مجله‌های دسترسی آزاد و نقش آنها در گسترش دانش و پیشرفت علمی ایران. رهیافت 38: 15-21.
- نوروزی، علیرضا. 1386. مجله‌های دسترسی آزاد: تحلیلی وب سنجی. سخنرانی ارائه شده در جلسات ماهانه انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران (آذر 1386).
- <http://nouruzi.googlepages.com/OA-Journals.ppt> (دسترسی در 1386/10/4)
- Anderson, Paul. 2007. what is web2.0? Ideas, technologies and implications for education" *JISC Technology and Standards Watch*1(3): 1-64.
- Charles, W., & Jr. Bailey. 2005. *Open Access Bibliography: Liberating Scholarly Literature with E-Prints and Open Access Journals*. Washington, DC: Association of Research Libraries. <http://www.digital-scholarship.com/oab/oab.htm> (accessed June 22, 2008).
- Charles, W., & Jr. Bailey. 2006. What is Open Access?. <http://www.escholarlypub.com/cwb/WhatIsOA.pdf> (accessed June 22, 2008).
- Doaj. 2008. About Doaj. <http://www.doaj.org/doaj?func=loadTempl&templ=about> (accessed May 11, 2009).
- ISI: Institute Scientific Information. 2008. The Impact of Open Access Journals: A Citation Study from Thomson ISI. <http://scientific.thomson.com/media/presentrep/acropdf/impact-oa-journals.pdf> (accessed June 22, 2008).

- Kousha, Kayvan. 2005. Webometrics Approach for Measuring Citation Impact of Open Access LIS Journals: Extracting Macroscopic Information from Sources of URL Citation. *Informology* 2(2):168-186.
- Morris, Sally. 2004. Open Access: How Are Publishers Reacting? *Serials Review* 30(4): 304-307.
- Prosser, David. 2003. From Here to There: A Proposed Mechanism for Transforming Journals from Closed to Open Access. *Learned Publishing*, 16(3):163-166.
- Schaffer, A. 2004. Open Access, should scientific articles be available online and free to the public?. *Slate*. <http://slate.msn.com/id/2111023> (accessed June 22, 2008).
- Suber, Peter. 2006. Open Access Overview : Focusing on open access to peer-reviewed research articles and their preprints. <http://www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm> (accessed June 22, 2008).
- Tamber, P. S., F. Godlee, and P. Newmark. 2003. Open access to peer-reviewed research: making it happen. *Lancet* 362: 1575-1577.
- Thomson Scientific. 2008. Essential Science Indicators. <http://portal.isiknowledge.com/portal.cgi?Init=Yes&SID=S1hcdlj2PEng@H4jmo3> (accessed June 22, 2008).
- Thomson Scientific. 2008. The Thomson Scientific Journal Selection Process. <http://scientific.thomson.com/free/essays/selectionofmaterial/journalselection/> (accessed June 22, 2008).
- Zhang, S. L. 2007. The flavors of open access. *OCLC systems and services: international digital library perspectives* 23(3): 229-234.

